

Akif Musayev

Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin

Vergi siyasəti və strateji araşdırmalar Baş İdarəsinin rəisi

İnflyasiya və vergi

İnflyasiya dedikdə, mal, iş və xidmət bazarında qiymətlərin artması nəticəsində pulun alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsi başa düşülür. İnflyasiya, demək olar ki, bazar iqtisadiyyatının daimi elementi olmaqla iqtisadiyyatın stabil inkişafını pozaan faktorlardan biri hesab edilir. Tarixən sübut olunmuşdur ki, inflyasiya nə qədər yüksək olsa, bu proses cəmiyyət üçün bir o qədər də təhlükə yarada bilər. İqtisadiyyatda inflyasiya prosesi gedərkən cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında gəlirlərin qeyri-bərabər bölüşdürülməsi üçün şərait yaranır. Bu zaman sabit qazanc əldə edən şəxslərin gəlirləri azalır, qazancları bazar qiymətlərinə mütənasib olaraq artan şəxslərin gəlirləri isə daha da çoxalır.

Ümumiyyətlə, inflyasiyanın cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafına aşağıdakı əsas mənfi təsirləri vardır:

- əhalinin əmək fəaliyyətinin motivasiyası aşağı düşərək cəmiyyətdə sosial diferensiasiya güclənir;

- əhalinin əmanətləri qiymətdən düşür;

- hakimiyyət strukturlarına qarşı əhalinin narazılığı artır;

- əhalinin aztəminatlı təbəqəsinin yaşayış səviyyəsi daha da aşağı düşür.

İqtisadi nəzəriyyədə inflyasiyanın ən geniş yayılmış səbəblərindən biri kimi pul kütləsinin çoxluğu və mal azlığı nəticəsində tələbin təklifi üstələməsi halının yaranması qəbul olunur. Lakin bəzən vergilərin artırılması da inflyasiyanın yaranma səbəblərindən biri ola bilər. Bu, o zaman baş verir ki, ölkənin məhsul yaratmayan sahələrinin, misal üçün, müdafiə, təhsil, səhiyyə, dövlət idarəçiliyi xərclərinin maliyyələşdirilməsinin gücləndirilməsi və yaxud müxtəlif sosial proqramların yerinə yetirilməsi üçün dövlət xəzinəsinə əlavə vəsaitlərin səfərbər olunmasına zərurət yaranır. Buna nail olunması üçün hökumət tərəfindən vergi dərəcələrinin artırılması və yaxud yeni vergi növünün tətbiqi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirilir. Əlavə verginin ödənilməsi sahibkarlıq subyektlərinin vergi yükünü artırmış olur ki, bu da onların investisiya imkanlarının məhdudlaşmasına gətirib çıxarır. Investisiya imkanları məhdud olan bir şəraitdə isə istehsal həcmi aşağı düşür və bazarda mala tələbat artır. Bunların da nəticəsində bazarda tələbin təklifi üstələməsi halı meydana çıxır və sonda inflyasiya prosesi baş verir.

Belə halların qarşısının alınması məqsədilə Qərb ölkələrinin iqtisadçıları tərəfindən «təkliflərin iqtisadiyyatı» adlı nəzəriyyə hazırlanmışdır. Bu nəzəriyyəyə görə hökumətin tətbiq etdiyi vergilər və onların dərəcələri elə bir optimal səviyyədə olmalıdır ki, bu, həm dövlət xəzinəsi üçün zəruri gəlirlərin əldə edilməsini, həm də bazardakı tələbin ödənilməsi üçün lazım olan həcmdə malların istehsalını təmin etsin və iqtisadiyyatda baş verən inflyasiya prosesinin qarşısının alınmasına imkan yaratsın.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, iqtisadi inkişafa mənfi təsirlərin əsas səbəblərindən biri vergi sisteminin inflyasiya proseslərinə çətin adaptasiya olunmasından ibarətdir. Burada iki problemi qeyd etmək olar. Bunlardan birincisi onunla bağlıdır ki, qiymətlərə proporsional olaraq artan nominal gəlirlərdən verginin ödənilməsi, sadəcə, ilk mərhələdə vergi daxilolmalarının artması təsirini yaradır. Bu zaman vergi ödəmələrinin real gəlirlərin tərkibindəki xüsusi çəkisinin artması baş verir.

Əgər ödənilən vergilərin məbləği gəlirlərin artmasına baxmayaraq sabit qalsaydı, bu halda inflyasiyanın vergilərlə bağlı mənfi təsiri üzrə heç bir problem olmazdı. Lakin əksər hallarda verginin tutulması elə formada həyata keçirilir ki, nominal gəlirlərin artması ilə bərabər həmin gəlirdən tutulan vergilərin məbləği də artmalı olur. Bununla əlaqədar olaraq, inflyasiya zamanı ödənilən vergilərin real gəlirlərdəki xüsusi çəkisi artaraq vergi ödəyicilərinin vergi yükü çoxalır və nəticədə istehsalın genişləndirilməsi üçün maliyyə imkanları məhdudlaşır.

İkinci problem kapitalın vergiyə cəlb edilməsi ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə, kapitalın vergiyə cəlb olunması məsələsi inflyasiyanın olmadığı yaxşı dövrlərdə də mürəkkəb problemlərdən biri

olmuşdur. Burada əsas məsələ aktivlərin bazar qiymətlərinin artması ilə əlaqədar yaranmış mənfəətin digər gəlirlər kimi vergiyə cəlb edilməsi, yaxud onun vergiyə cəlb olunmasında xüsusi və ya nisbətən aşağı olan vergi dərəcələrindən istifadə olunması barədə yaranan suallardan ibarətdir. Çünki real mənfəətlə müqayisədə aktivlərin bazar qiymətlərinin artmasından yaranan kapital artımı inflyasiya ilə daha çox bağlıdır.

Demək olar ki, hələlik heç bir ölkədə kapital artımından tutulan vergiyə inflyasiyanın təsirinin neytrallaşdırılması ilə bağlı göstərilən cəhdlər baş tutmamışdır. Qeyd olunanlardan göründüyü kimi, bütün hallarda inflyasiya maliyyə-kredit və bütövlükdə iqtisadi siyasət üçün böyük problemlər yaradır. Onun iqtisadi inkişafa mənfi təsirinin qarşısının alınması üçün dövlət xərclərinin azaldılması, pul emissiyasının tədricən məhdudlaşdırılması ilə yanaşı, müəyyən kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunur. Belə tədbirlərdən biri də vergitutmanın fiskal və tənzimləyici funksiyaları arasında optimal vəhdət yaratmaqla vergi sisteminin təkmilləşdirilməsidir.